

بِسْمِ اللَّهِ

الرَّحْمَنِ

الرَّحِيمِ

نیکی به پدر و مادر در آیات و روایات

سیده ریحانه مهدیان

چکیده:

با توجه به تأکید و سفارش های آیات قرآن کریم و همچنین روایات معصومین (علیهم السلام) درباره احترام و نیکی به والدین، اهمیت و ضرورت پرداختن به این امر مهم دو میزان می شود. واجر و پاداش زیادی برای کسانی که به پدر و مادر خود نیکی کنند در نظر گرفته شده است. که انسان می تواند با رعایت این حقوق بسیار حساس و مهم، به کمالات عالی دنیوی و اخروی برسد. که چه بسا بزرگانی، که از همین طریق به این مقامات عالی رسیدند. روح انسان که همواره بدنبال آسایش و آرامش است، از این روش می تواند در دنیا به آرامش دلنشین فراموش ناشدنی و در آخرت هم در جایگاه ابدی خود به تسکین برسد.

کلید واژه: نیکی به والدین، خضوع، حق شناسی، حقوق والدین، آثار نیکی به والدین.

مقدمه:

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا. (اسراء، آیه ۲۳).

پروردگارت مقدر داشت که جز او را نپرستید و به پدر و مادر نیکی کنید. اگر یکی از آن دو یا هر دو به کهنسالی رسید به آنان اُفّ مگو و بر آنها فریاد مزن و سخن درشت مگو و با آنان سخنی کریمانه بگوی (شیخانی و اسحاقی، ۱۳۹۳، ص ۱۸۷). نکته اساسی در نهاد خانواده، رعایت حقوقی است که پدر و مادر بر گردن فرزند دارند. بی شک، یکی از حقوق اساسی والدین، احترام به آنهاست.

پدر و مادر در همه ی مراحل زندگی، از فرزندان خود توقع احترام دارند. در منابع اسلامی به همان اندازه که آزرده شدن آنان و «عاق» شدن به وسیله ی آنان، حرام و نکوهیده است و از آن نهی شده است، به دست آوردن دل آنان و جلب رضایت و نیکی به آنها سفارش شده است.

بی تردید، اگر انسان به زحمت ها و رنج های بی شائبه ی والدین توجه کند، هرگز نیکی های آنان را از یاد نمی برد، اگر شخصی کوچک ترین نیکی و احسانی در حق انسان به جای آورد، عقل تشکر و قدردانی از او را لازم می داند؛ حال با توجه به این که پدر و مادر سمبل نیکی و احسان به فرزند هستند و از جان خود برای پرورش او مایه می گذارند. سزاوارترین انسان ها برای احترام و قدردانی والدین هستند. بدین جهت محبت و مهربانی به پدر و مادر، امری است که عقل و شرع به ضرورت آن اقرار می کنند.

اهمیت احترام به والدین

در اهمیت آن همین بس که خداوند سیزده بار در قرآن کریم از احترام و نیکی به پدر و مادر یاد نموده و جالب اینکه در هفت جا پس از دعوت به پرستش خدای یگانه و شکر خدا، احسان به پدر و مادر را ذکر فرموده است. این همدیگر قرار

دادن دو مسئله بیانگر این است که قرآن تا چه اندازه برای والدین احترام قائل است (شیخانی و اسحاقی، ۱۳۹۳، ص ۱۸۸-۱۸۷).
(و همچنین از ائمه اطهار در مورد احترام و نیکی و ارزش قائل شدن به پدر و مادر احادیث زیادی داریم).

در این مقاله در مورد نیکی به والدین به چند محور اشاره شده است:

۱- اهمیت نیکی به والدین از دیدگاه آیات و روایات

۲- اقسام حقوق والدین

۳- آثار دنیوی و اخروی نیکی به والدین

مفهوم احسان:

احسان در لغت:

نیکی، خوبی، نیکو ساختن، نیکو انجام دادن، اگر بدون ذکر مفعول استعمال شد به معنی نیکی، مانند (و احسن كما الله إليك) و (و بالوالدین احسانا).

(حسینی دشتی، ۱۳۸۵، ج ۱، ص ۴۷۸)

احسان در اصطلاح:

احسان کلمه مبارکی است که شامل خدمات مالی، فکری، فرهنگی، عاطفی می شود.

(طباطبایی نسب، ۱۳۸۸، ج ۷، ص ۴۸۰)

وَصَيَّنَّا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ (احقاف، آیه ۱۵).

ما انسان را توصیه کردیم که درباره پدر و مادرش نیکی کند. (و وصینا الإنسان بوالدیه إحساناً)، مادرش او را با ناراحتی حمل می کند و با ناراحتی بر زمین می گذارد؛ دوران حمل و از شیر بازگرفتن سی ماه است؛

تا زمانی که به کمال قدرت و رشد برسد و به چهل سالگی بالغ بگردد می گوید: « پروردگارا! مرا توفیق ده تا شکر نعمتی را که به من و پدر و مادرم دادی به جای آورم و کار شایسته انجام دهم که از آن خشنود باشی، و فرزندان مرا صالح گردان؛ و من به سوی تو باز می گردم و توبه می کنم، و من از مسلمانانم.»!

نیکی به پدر و مادر و شکر زحمات آنها

مسأله ی نیکی به پدر و مادر و شکر زحمات آنها، که مقدمه ای است برای شکر پروردگار، شروع می کند، می فرماید: « ما انسان را توصیه کردیم که درباره ی پدر و مادرش نیکی کند.»

(وَ وَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا) «وصیت» و «توصیه» به معنی مطلق سفارش است و مفهوم آن منحصر به سفارش های مربوط به مابعد از مرگ نیست، لذا جمعی در اینجا آن را به معنی « امر و دستور و فرمان » تفسیر کرده اند.

۱_ حمل فرزند

پس از آن، به دلیل لزوم حق شناسی در برابر مادر پرداخته، می گوید: « مادر، او را با اکراه و ناراحتی حمل می کند، و با ناراحتی بر زمین می گذارد، و دوران حمل و از شیر باز گرفتنش سی ماه است.» (حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَ وَضَعَتْهُ كُرْهًا وَ حَمَلُهُ وَ فِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا). مادر در طول این سی ماه، بزرگترین ایثار و فداکاری را در مورد فرزندش انجام می دهد.

از نخستین روزهای انعقاد نطفه، حالت مادر دگرگون می شود، و ناراحتی ها پشت سر یکدیگر می آید، حالتی که، حالت « و یار » نامیده می شود، و یکی از سخت ترین حالت مادر است روی می دهد، و پزشکان می گویند:

بر اثر کمبودهایی است که در جسم مادر به خاطر ایثار به فرزند رخ می دهد. هر قدر جنین رشد و نمو بیشتر می کند، مواد بیشتری از سیره ی جان مادر می گیرد، و حتی روی استخوان های او و اعصابش اثر می گذارد، گاه خواب و خوراک و استراحت و آرامش را از او می گیرد، و در آخر دوران حمل، راه رفتن و حتی نشست و برخاست برای او مشکل می شود، اما با صبر و حوصله تمام، و به عشق فرزندی که بزودی چشم به دنیا می گشاید، و بر روی مادر لبخند می زند، تمام این

الف) عمر طولانی

حضرت باقر (علیه السلام) فرمود: صدقه ی نهانی آتش قهر خدا را خاموش می کند و نیکی کردن به والدین وصله ی رحم عمر را زیاد می کند.» در مقابل بی حرمتی به والدین سبب کوتاهی عمر و مرگ زودرس می گردد. در داستان خضر و موسی (علیه السلام) در آن جا که خضر، آن نوجوان را می کشد، علّت کشتن نوجوان را این گونه بیان می کند: وَ أَمَّا الْعُلَامُ فَكَانَ أَبَوَاهُ مُؤْمِنَيْنِ فَخَشِينَا أَنْ يُرْهِقَهُمَا طُغْيَانًا وَكُفْرًا). «و اما آن نوجوان، پدر و مادرش با ایمان بودند و بیم داشتیم که آنان را به طغیان و کفر وادارد.» (کهف: ۸۰) از این آیه معلوم می شود جایی که فرزند به خاطر آنکه در آینده پدر و مادر خویش را آزار می دهد و در برابر آن ها طغیان و کفران می کند و یا آن ها را از راه الهی به در می برد، مستحقّ مرگ است، چگونه است حال فرزندی که هم اکنون مشغول به این گناه است؟ و در روایات اسلامی، پیوند نزدیکی میان کوتاهی عمر و ترک صلّه رحم (به خصوص آزار پدر و مادر) ذکر شده است.

ب) غنا و بی نیازی

امام باقر (علیه السلام) فرمود: نیکی و صدقه پنهانی، تهیدستی را برطرف می کنند و عمر را دراز می نمایند و هفتاد قسم مردن بد را دور می کنند.»

ج) دیدن نیک رفتاری متقابل

در دستورات اسلام به ما سفارش کرده اند که به پدر و مادر خود احسان کنید تا فرزندانان به شما نیکی کنند، چون این کار یک آموزش عملی است که فرزندانمان از ما می آموزند. از این رو امام صادق (علیه السلام) فرمودند: به پدرتان احترام کنید که فرزندانان به شما نیکی کنند.

۲) آثار أُخروی

الف) مرگ آسان و خوش عاقبتی

نیکی به والدین سبب دعای آنها درباره ی فرزندان و بدی کردن به ایشان سبب نفرین آنهاست و از دعاها ی سریع الاجابه، دعا و نفرین والدین نسبت به اولاد است.

این امر سبب نیک فرجامی و یا بد عاقبتی در دنیا و آخرت می گردد. حضرت فاطمه (علیه السلام) می فرماید: رفتار شایسته با پدر و مادر موجب حفظ از عذاب الهی است.»

امام صادق (علیه السلام) در مقابل بدرفتاری با والدین، سبب بدعاقبتی است. امام رضا (علیه السلام) فرمود: «خداوند عقوبت والدین را حرام کرده، زیرا عاق والدین باعث می شود که توفیق اطاعت الهی از او سلب شود.

ب) رضای الهی

خداوند از کسی که پدر و مادر از او راضی باشد خشنود است.

ج) در سایه ی رحمت الهی

امام صادق (علیه السلام) فرمود: ملعون است ملعون است کسی که پدر و مادرش را بزند، ملعون است ملعون است کسی که عاق والدین می شود.»

امام صادق (علیه السلام) می فرماید: «حضرت موسی (علیه السلام) با خداوند مناجات می کرد؛ یک نفر را دید که زیر سایه ی عرش الهی است؛ از خداوند سؤال کرد این چه کسی است که زیر سایه ی عرش تو قرار گرفته است؟ خداوند فرمود: این کسی است که به پدر و مادرش نیکی کرده است. در اسرائیلیات رسیده است که: خدای تعالی به موسی وحی فرمود که: هر که با والدین خود نیکی کند و با من عقوبت نماید او را نیکوکار می نویسم و هر که با من نیکی کند و عاق والدین باشد او را عاق می کنم.»

د) سبب غفران الهی

خداوند در سوره ی اسراء پس از آنکه دستور می دهد که نسبت به پدر و مادر نیکی و احترام و خضوع داشته باشید، بعد از آن می فرماید: (رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلْأَوَّابِينَ غَفُوراً) (۲۵)

«پروردگار شما از درون دل هایتان آگاهتر است اگر (لغزشی در این زمینه داشتید)، هرگاه صالح باشید (و جبران کنید)، او بازگشت کنندگان را می بخشد.»

ه) سبب ورود به بهشت

رسول خدا (صلی الله علیه و آله): «نیکی کننده ی به والدین به جهنم نمی رود.»

یک نفر به حضرت عیسی (علیه السلام) گفت: ای معلم خیر، مرا به عملی راهنمایی کن که به بهشت بروم. فرمود: تقوای الهی را در آشکار و نهان داشته باش و به پدر و مادرت نیکی کن.

پیامبر (صلی الله علیه و آله) فرمود:

«بین انبیاء و نیکی کنندی به پدر و مادر یک درجه فاصله است.» در مقابل این روایات فراوانی آمده کسی که در برابر والدین بدکردار باشد به بهشت وارد نمی شود. امام صادق (علیه السلام) فرمود: «عاق والدین وارد بهشت نمی شود.»

حضرت موسی (علیه السلام): به خدا عرض کرد:

«پروردگارا فلان دوست شهیدم کجاست؟ خداوند فرمود: در جهنم است!» موسی (علیه السلام) عرض کرد: خدا یا مگر خودت وعده نداده ای که شهدا را به بهشت میبری؟ خداوند فرمود: بله، ولی این شخص در بدکرداری با والدین اصرار داشت و من هیچ عملی را از عاق والدین قبول نمی کنم.» (شیخانی و اسحاقی، ۱۳۹۳، ص ۲۰۱-۱۹۵).

نتیجه گیری

خدای متعال، در چندین آیه از قرآن مجید سفارش به تشکر و نیکی به پدر و مادر کرده است. در تفسیر و معنای آیات قرآن پی می بریم که پیامبران مثل حضرت ابراهیم (علیه السلام) و حضرت نوح (علیه السلام) برای پدر و مادرشان دعای آمرزش می کردند. و حضرت (عیسی علیه السلام) به اینکه خدا او را نسبت به مادرش رؤف و مهربان قرار داده افتخار می ورزید.

حضرت ابراهیم و نوح (علیه السلام) این انسان های بزرگ همواره پس از مرگ والدینشان به یاد آن ها بودند و از خدا برای آن ها طلب مغفرت و آمرزش می کردند. پس از وفات پدر و مادر به یاد آن ها بودن و برایشان دعا کردن، نماز خواندن، ادا کردن دین آن ها و ... خود نیکی پس از مرگ محسوب می شود. و پیامبران الهی، که بندگان مورد رضای خداوند هستند همواره نسبت به والدین خود نیکوکار بودند، که خدمت و احسان به پدر و مادر از ویژگی و خصوصیات انسان های مؤمن است. خداوند علاوه بر سفارش به نیکی در حق والدین، پیامبران، خود را برای ما الگو معرفی می کند. در احسان به پدر و مادر حد و مرزی نیست و شامل دوران خاصی که بعضی ها فکر می کنند تا زمانی که پدر و مادر زنده هستند باید به این وظیفه عمل کرد نمی باشد. خداوند در نیکی به آنان پایانی قرار نداده است.

وظیفه ی انسان ها هست که هم در حیات پدر و مادر و هم موقعی که در قید حیات نیستند فراموششان نکنند. و به آن ها نیکی کنند تا خدایی نکرده شامل خشم الهی نشوند زیرا رضای خدا در رضایت والدین، و خشم خدا در خشم والدین می باشد والدین هم در زمان ممات و هم در زمان حیات اگر از فرزندانشان ناراحت شوند می توانند آنها را عاق کنند.

بنابراین پی می بریم که انسان باید متوجه فداکاری ها و زحمات بی شائبه ی پدر و مادر باشد. در نگاه، سخن، راه رفتن و ... در برابر آن ها متواضع و فروتن باشد که نگاه همراه کینه، بغض آزار به والدین محسوب می شود. فرزند قادر به ادای حق پدر و مادر نیست طبق راهنمایی خداوند در قرآن کریم برای جبران زحمات بی نظیر آنها باید برایشان دعا کند و از خدا بخواهد تا رحمتش را شامل حال آنان کند. خدا اطاعت و احترام و نیکی به پدر و مادر را مایه ی سعادت دنیوی و اخروی قرار داده که اجر و پاداش دنیا و آخرت شامل حال این بندگان می شود.

فهرست منابع

- ۱- باقی زاده، رضا، ۱۳۷۹، رمز موفقیت بزرگان، چاپ چهارم، قم، گاه سحر
- ۲- بحرانی، هاشم، ۱۳۹۰، تفسیر البرهان، چاپ دوم، قم، انتشارات تهذیب.
- ۳- پاینده، ابوالقاسم، ۱۳۸۳، نهج الفصاحه، چاپ هفتم، اصفهان، انتشارات خاتم النبیا.
- ۴- جوادى آملی، عبدالله، ۱۳۸۵، تفسیر تسنیم، چاپ اول، قم، مرکز نشر اسراء.
- ۵- -----، ۱۳۹۱، مفاتیح الحیاه، چاپ صدونودوششم، قم، مرکز نشر اسراء.
- ۶- حسینی دشتی، مصطفی، ۱۳۸۵، معارف و معاریف، چاپ اول، تهران، موسسه ی فرهنگی آرایه.
- ۷- خلیلی، مصطفی، ۱۳۷۹، نقش نماز در شخصیت جوانان، چاپ سیزدهم، قم، زائر آستان مقدس.
- ۸- سبجانی، جعفر، ۱۳۸۳، منشور جاوید، چاپ اول، قم، موسسه ی امام صادق (ع).
- ۹- شیخانی و اسحاقی، علی باقر و حسین، ۱۳۹۳، سریر سخن، چاپ اول، قم، مرکز نشر هاجر.
- ۱۰- طباطبایی، محمد حسین، ۱۳۹۰، تفسیر المیزان، چاپ سی و یکم، قم، دفتر انتشارات اسلامی
- ۱۱- طباطبایی نسب، محمد رضا، ۱۳۸۸، تفسیر نفیس، چاپ اول، تهران، موسسه فرهنگی نورالائمه.
- ۱۲- عالمی، علی، ۱۳۹۰، اخلاق در پرتو قرآن و حدیث، چاپ اول، قم، خدادادی.
- ۱۳- غیوری، علی، ۱۳۲۹، تفسیر مبین، چاپ اول، تهران، دارالکتاب اسلامیه.
- ۱۴- فرحزاد، حبیب الله، ۱۳۹۴، برکت زندگی، چاپ اول، قم، طوبای محبت.
- ۱۵- قرائتی، محسن، ۱۳۷۵، پرتویی از نور، چاپ اول، تهران، مرکز فرهنگی درس هایی از قرآن.
- ۱۶- قریشی، علی اکبر، ۱۳۸۴، صفات نیک، چاپ اول، ارومیه، انتشارات جهاد دانشگاهی واحد آذربایجان غربی.
- ۱۷- مجتهد امین، تفسیر مخزن العرفان، بی نا.
- ۱۸- مکارم شیرازی و جمعی از نویسندگان، ناصر، ۱۳۶۴، تفسیر نمونه، چاپ بیست هشتم، تهران، دارالکتب الاسلامیه
- ۱۹- هاشمی رفسنجانی، اکبر، ۱۳۸۶، تفسیر راهنما، چاپ پنجم، قم، موسسه بوستان کتاب.